

ماهیت روش‌های تحقیق در پژوهش‌های معماری و طراحی شهری

مهتا میرمقتدایی^۱

نازنین گنجی‌زاده^۲

سمانه حسین‌آبادی^۳

چکیده

رشته‌های معماری و طراحی شهری دارای جایگاهی میان‌رشته‌ای بوده و مبانی و رویکردهای نظری و پژوهشی خود را از طیف وسیعی از علوم وام می‌گیرند. به همین دلیل، شیوه‌های پژوهش در این رشته‌ها معمولاً حاصل ترکیبی از روش‌های گوناگون می‌باشد که در طیف وسیع و گسترده‌ای از مطالعات وابسته به علوم محض تا مطالعات وابسته به علوم اجتماعی و انسانی، قرار می‌گیرد. مقاله حاضر با مخاطب قرار دادن مدرسان، دانشجویان و پژوهش‌گران معماری و طراحی شهری، هدف معرفی انواع روش‌های تحقیق متعارف و شناخته شده در حوزه معماری و طراحی شهری را دنبال می‌کند. به این منظور، ابتدا با تأکید بر رویکرد جان کرسول مبتنی بر تشخیص چهار پارادایم اصلی اثبات‌گرایی، تفسیر‌گرایی، پراگماتیسم و انتقادی، دسته‌بندی کلی از پارادایم‌های تحقیق ارائه شده و سپس بر مبنای مطالعات انجام شده توسط پژوهش‌گران داخل و خارج از کشور، انواع طرح-گونه‌های تحقیق معرفی می‌شوند. در مرحله بعد به منظور تدقیق گونه‌های شناسایی شده، با بررسی مقالاتی که به صورت هدفمند از میان مجلات علمی-پژوهشی حوزه معماری و شهرسازی کشور، انتخاب می‌شوند، کمبودها و موارد تکمیلی شناسایی شده و در نهایت، نموداری برای معرفی و دسته‌بندی روش‌های متعارف تحقیق در رشته‌های تخصصی مورد نظر، ارائه شده است. همچنین به منظور شناخت بیشتر تر از هر روش تحقیق، جدولی ارائه شده است که نشان می‌دهد هر روش باید بر مبنای پارادایم، رویکرد، هدف کلان و فنون یا تدابیر تحقیق (ابزارهای گردآوری اطلاعات و روش‌های تجزیه و تحلیل اطلاعات) معرفی شود. نتیجه مطالعات انجام شده، نشان می‌دهد که رویکردهای کیفی و ترکیبی در حوزه‌های پژوهشی معماری و طراحی شهری دارای نقش غالب هستند.

واژگان کلیدی:

روش تحقیق، معماری، طراحی شهری

۱. استادیار، عضو هیئت علمی مرکز تحقیقات راه، مسکن و شهرسازی، نویسنده مسئول. mmoghtada@yahoo.com

۲. دانشجوی دکتری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران غرب

۳. دانشجوی دکتری، پژوهش‌گر مرکز تحقیقات راه، مسکن و شهرسازی

مقدمه

حوزه مطالعات طراحی محیط مصنوع (معماری و طراحی شهری) دارای جایگاهی میان‌رشته‌ای است که از یک سو به مطالعات علوم انسانی مرتبط بوده و از سوی دیگر با حوزه‌های علوم مهندسی هم‌پوشانی دارد. به دلیل ماهیت عملی و اجرایی این رشته، تحقیق و مطالعات نظری با اهداف کاربردی و یا تدوین نظریه، رشد نسبتاً کمتری داشته و منابع و کتب روش تحقیق که به طور خاص به مسائل این حوزه تخصصی بپردازند، محدود می‌باشد. بعلاوه، گزینش روش تحقیق مناسب، در مقایسه با سایر حوزه‌های تخصصی، امری دشوار بوده و مستلزم انتخاب میان دو رویکرد کمی و کیفی است. در سال‌های اخیر انتشار مجلات پژوهشی دارای روند رشد صعودی بوده و تدوین مقاله‌های علمی-پژوهشی به عنوان یکی از ضرورت‌های طی مدارج ارتقای اساتید و دانشجویان مطرح شده است (قانع‌راد، ۱۳۹۲). در این روند، انجام پژوهش با رویکرد کمی، بسیار مقبول واقع شده و این نگرانی را ایجاد کرده که ماهیت اصلی و میان‌رشته‌ای حوزه‌های معماری و طراحی شهری مورد غفلت قرار گیرد. این روند که برخی آن را افسون‌زدگی کمیت‌باورانه نامیده‌اند (گلکار، ۱۳۹۳)، در صورتی که در تناسب با موضوع و محور اصلی پژوهش قرار نگیرد، پیامدهایی نامطلوبی بدنبال داشته و این حوزه‌های تخصصی را از خلاقیت و نظریه‌پردازی عاری خواهد کرد. به تعبیر دیگر، کمیت‌زدگی و آمارزدگی محض از یکسو و همچنین کیفیت‌زدگی افراطی از سوی دیگر، هر دو منجر به ضعف در حوزه پژوهش خواهند شد (خیرالدین و دلایی میلان، ۱۳۹۵).

با توجه به مقدمه ذکر شده، مقاله حاضر با هدف نشان دادن جایگاه رویکردهای کمی و کیفی و ترکیبی در

روش‌های تحقیق متداول در حوزه معماری و طراحی شهری تدوین شده است. دست‌یابی به این هدف از طریق معرفی روش‌های تحقیق متداول در حوزه معماری و طراحی شهری و دسته‌بندی آن‌ها دنبال خواهد شد. به این ترتیب، امکان آشنایی با گونه‌های مختلف و قابلیت‌های هر روش و شیوه‌های اجرای آن فراهم می‌شود. همچنین با بررسی روش‌های متداول می‌توان به نقش و جایگاه آن‌ها، پی برده و ضرورت توجه به طیف گسترده روش‌های موجود در این حوزه تخصصی نشان داد. در چارچوب هدف اصلی مقاله، یافتن پاسخ این پرسش محوری که «کدامیک از رویکردهای کمی، کیفی یا ترکیبی غلبه بیشتری در روش‌های تحقیق این حوزه دارند؟» نیز دنبال خواهد شد.

روش تحقیق

پژوهشی که در زمینه روش تحقیق انجام می‌شود، خود باید مبتنی بر روشی مدون و قابل اتکا باشد. در عین حال، به دلیل چالش‌های موضوع مورد تحقیق نمی‌توان روش ثابت و غیرقابل انعطافی را پیش گرفت، و این امر تنها با اتخاذ رویکرد مبتنی بر ادراک استنباطی و اکتشافی قابل دست‌یابی خواهد بود. در مقاله حاضر، پس از بررسی مهم‌ترین تألیفات موجود در زمینه روش تحقیق در حوزه معماری و طراحی شهری، دسته‌بندی اولیه‌ای از روش‌های متداول انجام خواهد شد. سپس به منظور تأیید انواع روش‌های تحقیق شناسایی شده، دست‌آوردهای بدست آمده با روش‌های تحقیق بکار رفته در مقالات منتشر شده در مجلات منتخب علمی-پژوهشی کشور مقایسه می‌شود. انتخاب مقالات از طریق نمونه‌گیری هدفمند از میان نشریات منتشر شده در مجلات علمی-پژوهشی معماری و طراحی شهری خواهد بود. سپس نتیجه‌گیری اولیه تکمیل و تدقیق شده و نتیجه مطالعه به

طرح (گونه‌شناسی) تحقیق

طبق تعریف، دانش تجربی برای پاسخ‌گویی به سوالات تحقیق به نحوی که تا حد امکان فارغ از ابهام باشد را راهبرد یا طرح تحقیق می‌نامند (Du Toit, 2015). به عبارت دیگر، طرح تحقیق بیان‌کننده «روش جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها به منظور پاسخ‌گویی به پرسش‌های تحقیق و تدوین چارچوبی برای هدایت و انجام تحقیق» است (Bryman & Bell, 2003). در هر حوزه پژوهشی بسته به مورد، طرح‌های تحقیق گوناگونی وجود دارد که پژوهش‌گر به عنوان یک تدوین‌گر، نقش هماهنگ‌کننده روش تحقیق با موضوع مورد مطالعه را به عهده دارد. جهت شناسایی و ارائه انواع طرح‌های تحقیق در هر رشته تخصصی به اصولی برای طبقه‌بندی نیاز است. از معیارهای گونه‌شناسی کامل، جامع و قابل تمایز بودن گونه‌هاست (Hambrick, 1984). به علاوه باید کلیه روش‌های تحقیق موجود در نظر گرفته شوند و در تقسیم‌بندی لحاظ شوند (Luff et Al, 2015). بررسی ساختار معیارهای مربوط به دو شیوه دسته‌بندی گونه‌شناسی روش‌های تحقیق ترکیبی (Teddlie & Tashakkori, 2006) و دیگری در مورد گونه‌شناسی روش‌های تحقیق در حوزه علوم اجتماعی (Beissel-Durrant, 2004)، نشان می‌دهد که به طور کلی دو محور موضوعی شامل حوزه‌های نظری و روش‌شناسانه؛ و همچنین شیوه گردآوری، مدیریت و تحلیل داده‌ها در گونه‌شناسی طرح تحقیق، نقش عمده‌ای دارند. با توجه به اینکه یکی از اهداف مقاله حاضر، معرفی روش‌های تحقیق در علوم طراحی (معماری و طراحی شهری) است، به بررسی تجارب محدود بکار رفته در شیوه‌های دسته‌بندی در این حوزه تخصصی پرداخته شود.

صورت نمودار پیشنهادی که بیان‌گر دسته‌بندی و معرفی مهم‌ترین روش‌های تحقیق می‌باشد، ارائه خواهد شد.

پارادایم‌های تحقیق

پارادایم را می‌توان به معنای جهان‌بینی عمومی یا رویکرد تعریف نمود (محمدپور، ۱۳۹۲). از میان انواع دسته‌بندی که در کتب مختلف به منظور معرفی انواع پارادایم‌های غالب، اتخاذ شده است، می‌توان سه پارادایم اثبات‌گرایی، تفسیرگرایی و انتقادی را به عنوان پارادایم‌های قابل تفکیک و دارای حداقل هم‌پوشانی شناسایی نمود. در تکمیل سه پارادایم فوق، جان کرسول^۱، با افزودن پارادایم پراگماتیسم که پایه فکری تحقیق با روش ترکیبی را شکل می‌دهد، تقسیم‌بندی تفصیلی‌تری ارائه داده و ارتباط میان هر یک از پارادایم‌ها با یک رویکرد تحقیق متناظر را نیز بیان کرده است. از نظر کرسول راهبردها (طرح‌های) تحقیق را می‌توان در سه دسته کمی، کیفی و ترکیبی قرار داد که هر کدام از آن‌ها در چارچوب یکی از پارادایم‌های شناختی، قابل دسته‌بندی هستند. به این ترتیب که پارادایم اثبات‌گرایی دارای ماهیت کمی، تفسیرگرایی و جانبدارانه/مشارکتی دارای ماهیت کیفی و پراگماتیسم دارای ماهیت ترکیبی است. وی در عین حال متذکر می‌شود که در دهه کنونی، بحث کمی در برابر کیفی کمتر مورد توجه قرار داشته و نحوه انجام پژوهش‌ها بر نقطه‌ای در پیوستار (طیف) کمی-کیفی قرار می‌گیرد. به تعبیر دیگر، می‌توان ادعا کرد که یک مطالعه بیش‌تر دارای ماهیت کمی است یا کیفی و نمی‌توان تفکیکی به صورت محض میان آن‌ها قائل شد (کرسول، ۱۳۹۱).

طراحی شهری

بررسی اولیه نشان می‌دهد که حوزه طراحی شهری به طور نسبی بیش‌تر از معماری دارای مطالعات پایه روش تحقیق است. در این زمینه علاوه بر پژوهش‌گران خارج از کشور، مطالعاتی نیز در داخل کشور انجام شده که از آن میان می‌توان به «روش تحقیق در مطالعات شهری» (سعیدی رضوانی و دیگران، ۱۳۹۴) اشاره کرد که طبق آن «روش گشت‌های هدایت‌شده، روش نقشه برداری رفتاری، روش کارگروه طراحی، روش تحقیق هرمنوتیک و روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها (اطلاعات)» به عنوان مهم‌ترین راهبردهای تحقیق معرفی شده‌اند. همچنین اعتضادی (۱۳۷۴) در مقاله «جستجویی در پیوند ساختاری معماری و شهرسازی» به مواردی مانند «روش تحلیل غیر خطی و تحلیل محتوی» اشاره کرده و عباس‌زادگان (۱۳۸۶) نیز در مقاله «استراتژی پژوهش در طراحی شهری» به «روش مطالعات تیپولوژی/ مورفولوژی، روش مطالعات تصویری و روش ارزیابی

پس از اشتغال» اشاره کرده‌است. دو مطالعه جامع نیز در این زمینه توسط ماتیو کارمونا و آن‌مدن انجام شده‌است. طبق نظر کارمونا، رشته طراحی شهری، نظریه‌های خود را از ریشه‌های عقلانی وابسته به رشته‌های جامعه‌شناسی، انسان‌شناسی، روانشناسی، علوم سیاسی، اقتصاد، بوم‌شناسی، فیزیک، بهداشت، جغرافیای شهری، هنر و همچنین رشته‌های کاربردی مانند معماری، طراحی منظر، برنامه‌ریزی، حقوق، املاک، مهندسی و مدیریت وام می‌گیرد (Carmona, 2014). کارمونا، روش‌های تحقیق در حوزه طراحی شهری را مطابق جدول (۱) در چهار گروه کلی دسته‌بندی کرده‌است. همانطور که مشاهده می‌شود از میان چهار گروه معرفی شده، سه گروه وابسته به حوزه‌های علوم انسانی هستند. در عین حال، در دو حوزه روش‌های علوم اجتماعی و روش‌های طراحی، به کاربرد روش‌های علمی کمیت‌گرا نیز اشاره شده‌است. به طور کلی، وجود ماهیت ترکیبی (کمی-کیفی) در تشریح روش‌ها قابل مشاهده است. در همین راستا، خانم‌مدن^۱ نیز

عنوان	توضیحات
روش علمی	مبتنی بر مستندات منطقی، سیستماتیک و قابل اندازه‌گیری که از طریق مطالعات تجربی بدست آمده و بدنبال یافتن حقایقی است که با استفاده از روش‌های خاص - به ویژه از طریق آزمایش - قابل سنجش بوده و تکرارپذیر هستند. پیش‌بینی، تحلیل و آزمون جریان حرکت عابران پیاده و یا ترافیک سواره، مثالی از این روش است که به عنوان مثال می‌توان در مطالعات رفتاری قبل و بعد از مداخله در محیط از آن استفاده کرد.
روش‌های علوم اجتماعی	این روش‌ها بر مطالعه پدیده‌های اجتماعی مربوط به انسان که شامل ملاحظات اقتصادی و سیاسی نیز می‌باشد، متمرکز هستند و طیف وسیعی از روش‌ها را شامل می‌شود: از رویکردهای اثبات‌گرایانه وابسته به روش‌های علمی مبتنی بر این دیدگاه که پدیده‌های اجتماعی قابل پیش‌بینی و اثبات هستند، تا رویکردهای ضد اثبات‌گرایانه که تجربه‌گرایی را مردود دانسته و پدیده‌های اجتماعی را قابل تفسیر و درک توسط پژوهشگر می‌دانند. به طور کلی، رویکردهای گروه اول از روش‌های کمی شامل مطالعات آماری و تحلیل شبکه اجتماعی استفاده کرده و گروه دوم مبتنی بر رویکردهای کیفی مانند مطالعات قوم‌نگارانه، مصاحبه و تحلیل گفتمان هستند.
روش‌های انسان‌شناسانه	این روش‌ها در بخش تفسیری از طیف دیدگاه‌های اثبات‌گرایانه/ ضد اثبات‌گرایانه قرار می‌گیرند و از رویکردهایی مبتنی بر تحلیل انتقادی، حدس و گمان و مطالعات تاریخی استفاده می‌کنند. این روش‌ها، برخلاف روش علمی، بدنبال یافتن حقیقت غایی در مورد یک پدیده نبوده و یافتن زمینه و معنی آن با استفاده از دیدگاه‌ها یا تفسیرهای نظری یا فلسفی خاص را دنبال می‌کنند.
روش‌های طراحی	این روش‌ها مبتنی بر فرآیند و روش طراحی بوده و از طریق طراحی و تحقیق مبتنی بر طراحی، با مسائل مواجه می‌شوند. در این روش‌ها نیز مانند روش علمی از رویکرد تجربی (واقعی یا ذهنی) برای پاسخگویی به سوالات تحقیق استفاده می‌کنند ولی برخلاف روش علمی، این توافق اولیه را مدنظر قرار می‌دهند که راه‌حل‌های متعدد و متداخل نیز امکان‌پذیر هستند.

جدول (۱): دسته‌بندی روش‌های تحقیق در حوزه طراحی شهری (Carmona, 2014)

1. Anne Vernez Moudon.

کرده است (جدول ۲). بررسی این دسته بندی نیز نشان دهنده حضور دو حوزه پدیدارشناسانه/ اثبات گرایانه در کنار یکدیگر و همچنین تعامل میان مفاهیم عینی و ذهنی است.

معماری و طراحی محیط

مطالعات معماری/ طراحی محیط با حوزه طراحی شهری وجوه مشترک قابل توجهی دارند و به سختی می توان این دو حوزه را از یکدیگر تفکیک نمود. در این بخش به

رشته طراحی شهری را «کاتولیک» معرفی کرده و واژه کاتولیک را به معنی غیربخشی، پذیرنده و دارای موضع باز نسبت به رویکردهای مختلف تشریح کرده است. او حوزه شناخت شناسی این رشته را نیز متأثر از رشته های متنوع و متفاوتی می داند که در کنار یکدیگر پارادایم طراحی شهری را شکل داده اند (Moudon, 1992). ایشان در مطالعه سال ۱۹۹۲ خود نقشه شناخت شناسی رشته طراحی شهری را در جدولی معرفی کرده و در مطالعات تکمیلی

حوزه تمرکز مطالعه	تاریخ	راهبرد	حالت/ شیوه	تمرکز تحقیق	منبع داده های تحقیق (research ethos)	نوع تأثیر بر حرفه
مطالعات تاریخ شهر	دهه ۱۹۲۰ به بعد	ادبی، پدیدارشناسانه	تاریخی- توصیفی	عینی و ذهنی	پژوهشگر (etic)	ارزیابی و بررسی انتقادی طراحی های گذشته و عوامل شکل دهنده محیط مصنوع
مطالعات سیما و منظر شهر	دهه های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰	ادبی، پدیدارشناسانه	تجربی-استقرایی و تاریخی-توصیفی	عینی	پژوهشگر (etic)	ویژگی ها و مشخصات بصری شهرها
مطالعات تصویر ذهنی شهر	دهه های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰	اثبات گرایانه	تجربی-استقرایی	ذهنی	پژوهش شونده-مردم- (emic)	نحوه ادراک و فهم شهر توسط مردم
مطالعات علوم رفتاری	دهه ۱۹۵۰ به بعد	اثبات گرایانه	تجربی-استقرایی	ذهنی و عینی	پژوهش شونده-مردم- (emic)	نحوه ادراک، استفاده و تعامل با محیط مصنوع توسط مردم
مطالعات مکان	دهه ۱۹۷۰ به بعد	پدیدارشناسانه، ادبی، اثبات گرایانه	تجربی-استقرایی و تاریخی-توصیفی	عینی و ذهنی	پژوهشگر (etic) و پژوهش شونده-مردم- (emic)	نحوه ادراک، احساس، استفاده و تعامل مردم با محیط اطرافشان
مطالعات مادی (کالبدی)- فرهنگی	دهه ۱۹۲۰ به بعد	ادبی، اثبات گرایانه، پدیدارشناسانه	تجربی-استقرایی و تاریخی-توصیفی	عینی	پژوهشگر (etic)	کیفیت های عینی منظر فرهنگی
مطالعات گونه شناسی- ریخت شناسی	دهه ۱۹۵۰ به بعد	ادبی، اثبات گرایانه	تجربی-استقرایی و تاریخی-توصیفی	عینی	پژوهشگر (etic)	فرآیند و محصول ساخت شهر
مطالعات فضایی- ریخت شناسی	دهه ۱۹۵۰ به بعد	اثبات گرایانه	نظری-قیاسی	عینی	پژوهشگر (etic)	ویژگی ها و مشخصات فضای شهری و هندسه آن
مطالعات طبیعت- زیست بوم	دهه ۱۹۸۰ به بعد	اثبات گرایانه	تجربی-استقرایی	عینی و ذهنی	پژوهشگر (etic)	تعامل عوامل محیطی و محیط مصنوع
مطالعات توسعه اقتصادی	از دهه ۱۹۹۰ به بعد	اثبات گرایانه	تجربی-استقرایی و نظری-قیاسی	عینی، ذهنی	پژوهشگر (etic)	اقتصاد طراحی و توسعه
تدوین چارچوب های قانونی	از دهه ۱۹۹۰ به بعد	اثبات گرایانه	تاریخی-توصیفی و تجربی-استقرایی	عینی، ذهنی	پژوهشگر (etic)	کنترل مردم

جدول (۲): نقشه شناخت شناسی مدن برای طراحی شهری (Moudon, 1992 and Moudon, 2014)

سال ۲۰۱۴ دو سطر دیگر به جدول خود اضافه مطالعاتی که ارتباط بیش تری با حوزه معماری دارند اشاره

هریک از گونه‌های ده‌گانه، در جدول (۳) معرفی شدند. بررسی این جدول نیز نشان‌دهنده غلبه رویکردهای غیر کمی (کیفی، ترکیبی، مشارکتی و غیر تجربی) است. در مواردی نیز که رویکرد کمی مطرح شده است، بیش‌تر به نمونه‌هایی که به عنوان فنون (تدابیر) تحقیق شناخته می‌شوند (مدلسازی، شبیه‌سازی...) اشاره شده است. علاوه بر مطالعات فوق، می‌توان به چند کتاب و مقاله که به زبان فارسی نوشته یا ترجمه شده‌اند نیز اشاره کرد. شرح جزئیات منابع مذکور به همراه روش‌های استخراج شده در هر منبع، در قالب جدول (۴) ارائه شده است.

می‌شود. در مطالعه‌ای که اخیراً توسط اساتید دانشگاه‌های آفریقای جنوبی انجام شده، روش و شیوه دسته‌بندی انواع طرح تحقیق به گونه‌ای روش‌مند معرفی شده و از همین جهت برای دسته‌بندی و شناخت انواع روش تحقیق در حوزه مطالعات معماری/طراحی محیط بسیار مفید و کاربردی خواهد بود. ملزومات روش‌شناختی تحقیق به طور کلی به ترتیب زیر معرفی شده‌اند: (۱) زمینه تحقیق، (۲) هدف کلان تحقیق، (۳) منظور از تحقیق، (۴) پارادایم روش‌شناختی، (۵) رویکرد روش‌شناختی و (۶) منبع داده‌های تحقیق (Du Toit, 2015). در مرحله بعدی پس از

ملزومات طراحی				طرح تحقیق		
زمینه و هدف کلان تحقیق	منظور از تحقیق	پارادایم روش‌شناختی	رویکرد روش‌شناختی	منبع داده‌ها	منطق پایه	
بنیادی (با جهت‌گیری کاربردی) دارای اهداف نظری	توصیفی اکتشافی	پسانبایات گرایانه	کمی	اولیه	تعمیم‌پذیری	
					اسناد علمی	
					ثانویه (عددی/فضایی)	پیش‌بینی، مصورسازی
					ثانویه (متنی)	تفسیری (هرمنوتیک)
					اولیه (با جهت‌گیری دوگانه)	تفسیری (قوم‌شناسانه/پدیدارشناسانه)
						زمینه‌گرایانه
کاربردی عملی	اطلاع‌رسانی ارزیابی	عملگرایانه	ترکیبی (با جهت‌گیری کیفی)	دوگانه	مداخله	
	رهایی‌بخش	انتقادی	مشارکتی	اولیه	ارزیابی	
بنیادی فرا نظری	فرا تحلیل	غیر تجربی	غیر تجربی	غیر تجربی	متنوع	تحقیق اقدام پژوهی - مبتنی بر مشارکت
						فرا تحقیق

جدول (۳): گونه‌شناسی انواع طرح‌های تحقیق در مطالعات طراحی محیط با گرایش علوم اجتماعی (Du Toit & Mouton, 2013)

بررسی مطالعات روش‌شناسی در حوزه‌های طراحی شهری و معماری بیان‌گر تأکید مجدد بر میان‌رشته‌ای بودن این مطالعات است. در هر دو گروه می‌توان حضور دو

مرور منابع تخصصی روش تحقیق در حوزه طراحی محیط، دسته‌بندی از طرح‌های «فرعی» تحقیق انجام شده که در نهایت به معرفی ۱۰ گونه اصلی (طرح‌های تحقیق) منجر شده است. ملزومات روش‌شناختی تحقیق مربوط به

1. Research context
2. Research aim
3. Research purpose
4. Methodological paradigm
5. Methodological approach
6. Source of data

پارادایم‌های چهارگانه، از طریق موقعیت آن در طیف کمی-کیفی، مشخص می‌شود. به این ترتیب که در برخی موارد، میزان استفاده از داده‌ها، روش گردآوری و تجزیه و تحلیل آن‌ها بیش‌تر کمی بوده و در نتیجه با توجه به

حوزه علوم انسانی و علوم محض را تشخیص داد. بدین ترتیب می‌توان نتیجه گرفت که دو پارادایم اثبات‌گرایی (وابسته به علوم محض) و تفسیرگرایی (وابسته به علوم انسانی) در روش‌شناسی مطالعات طراحی محیط جایگاه

منبع	راهبردهای تحقیق
روش‌های تحقیق در معماری (گروت و وانگ، ۱۳۸۶)	تحقیق تفسیری، تاریخی- تحقیق کیفی- تحقیق همبستگی- تحقیق تجربی و شبه تجربی-تحقیق شبیه سازی و مدلسازی- استدلال منطقی- پژوهش موردی و راهبردهای ترکیبی
درآمدی بر روش تحقیق در معماری (بازنگرشی تحلیلی بر پایان نامه نویسی معماری) (حیدری، ۱۳۹۴)	جهت‌گیری پژوهشی- روش‌های متمایز پژوهشی- روش پیمایش، مورد کاوی و میدانی- روش پژوهش تاریخی- روش پژوهش آزمایشی- روش تحلیل محتوی- روش تحلیل کمی- پژوهش کیفی- مقایسه دو روش- روش در فضای تحلیل- همبستگی‌ها در توصیف-مدل- پژوهش، مکان، زمان
مروری بر مقوله تحقیق و روش‌های متداول آن در معماری (محمودی، ۱۳۸۲)	روش تحقیق تاریخی- روش تحقیق توصیفی- روش تحقیق آزمایشی- روش تحقیق همبستگی- روش تحقیق عملی- روش تحقیق تداومی- روش تحقیق تحلیل مقایسه‌ای- روش تحقیق موردی- روش تحقیق علی یا پس از وقوع- روش تحقیق پیمایشی
شیوه‌های متداول تحقیق در معماری: شیوه مرور متون و منابع- شیوه مشاهده- شیوه مصاحبه- شیوه پرسشنامه و نظرسنجی- شیوه اسناد تصویری- شیوه فرآیندهای گروهی- شیوه شبیه سازی- شیوه ماکت‌سازی	

جدول (۴): معرفی کتاب‌ها و مقالات مورد استفاده در زمینه روش تحقیق در حوزه طراحی محیط (منبع: نگارندگان)

ماهیت خود در دسته‌ای از روش تحقیق قرار می‌گیرند که در طیف پارادایم پراگماتیسم- اثبات‌گرایی قرار دارد. در حالی که روش تحقیقی با زمینه کیفی بیش‌تر در طیف پارادایم پراگماتیسم - تفسیرگرایی قرار خواهد گرفت. بر همین اساس جدول (۵) به عنوان دسته‌بندی اولیه روش‌های تحقیق بر مبنای مطالعات نظری انجام شده، تهیه شده‌است.

بارزی دارند و اغلب روش‌های تحقیق از کنار هم قرار گرفتن این دو پارادایم، شکل می‌گیرند.

جمع‌بندی انواع روش‌ها

همان‌طور که پیش‌تر نیز ذکر شد ماهیت تحقیق از چهار پارادایم اثبات‌گرایی، تفسیرگرایی، پراگماتیسم و انتقادی تشکیل شده‌است. بر اساس جداول مختلف ارائه شده در دو بخش قبلی (جداول شماره ۱، ۲، ۳ و ۴) هر یک از روش‌ها (راهبردها) بنا به ماهیتی که دارند، زیرمجموعه یکی از پارادایم‌های ذکر شده قرار می‌گیرند. در مورد روش‌هایی که ماهیت ترکیبی دارند، وابستگی روش به

تکمیل و تدقیق روش‌های تحقیق بر اساس

مطالعه مقالات منتشر شده داخلی

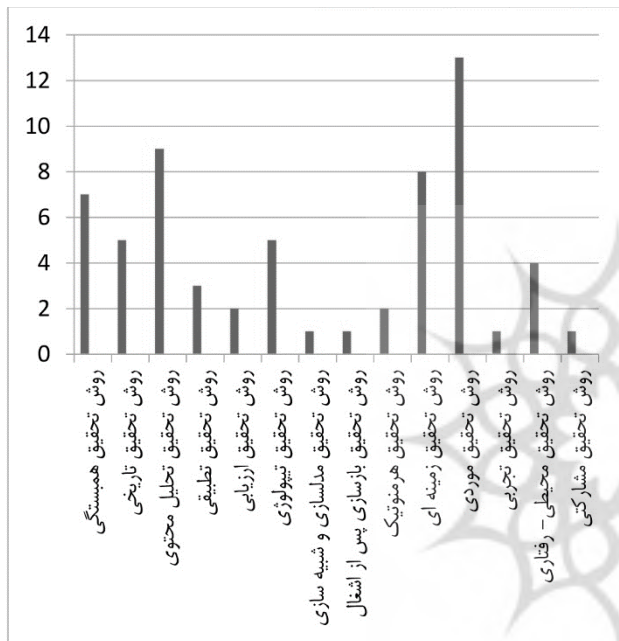
همان‌طور که در بخش مقدمه ذکر شده‌است، یکی از اهداف تحقیق حاضر، معرفی روش‌های تحقیق متداول در

راهبرد تحقیق	همبستگی-شبیه‌سازی و مدل‌سازی-تجربی و شبه تجربی-مادی (کالبدی)- فرهنگی تطبیقی-طبیعت-زیست‌بوم-تدوین ضوابط و مقررات-ترکیبی-مداخله‌گری-تصویر ذهنی شهر-گونه‌شناسی و ریخت‌شناسی-محیطی-رفتاری-ارزیابی پس از اشغال-موردی-تحلیل محتوی-مطالعات مکان-مطالعات سیما و منظر شهر-تفسیری-تاریخی-زمینه‌ای-فراتحقیق
پارادایم روش شناختی	اثبات‌گرایی- پراگماتیسم- تفسیرگرایی- انتقادی (جانبدارانه)
رویکرد روش شناختی	کمی-کیفی-ترکیبی
زمینه و هدف کلان تحقیق	بنیادی-کاربردی
منبع داده تحقیق	مرور متون و منابع-مشاهده-مصاحبه-پرسشنامه و نظرسنجی-برداشت تصویری-عکسبرداری

جدول (۵): جمع‌بندی اولیه به منظور معرفی انواع روش‌های تحقیق در حوزه‌های معماری و طراحی شهری (منبع: نگارندگان)

نظر گرفته شد؛ ۳. هدف کلان تحقیق (بر اساس تقسیم‌بندی کلی در چارچوب مطالعات بنیادی و کاربردی در نظر گرفته شد). در ادامه و پس از انتخاب مقالات، هر مقاله از منظر ۱. هدف کلان تحقیق (بنیادی یا کاربردی)، ۲. رویکرد تحقیق (کمی یا کیفی بودن)، ۳. روش تحقیق (با توجه به روشی که در مقاله ذکر شده و یا به طور ضمنی قابل استخراج و استنباط است)، ۴. روش

حوزه معماری و طراحی شهری است. لذا باید فهرست روش‌های شناسایی شده، تا حد امکان تکمیل و تدقیق شود. همچنین بررسی رویکردهای غالب (کمی، کیفی و ترکیبی) نیز از اهداف مقاله بشمار می‌رود. لذا به منظور آزمون روش‌های تحقیق پیشنهادی و تکمیل فهرست آن‌ها، از میان آثار منتشر شده در مجلات علمی - پژوهشی گروه معماری و شهرسازی، مقالاتی منتخب با نمونه‌گیری

تحلیل مقالات		
۱	تعداد مقالات موجود	۵۲
فراوانی روش تحقیق مقالات		
ردیف	عنوان روش تحقیق	تعداد*
۱	روش تحقیق همبستگی	۷
۲	روش تحقیق تاریخی	۵
۳	روش تحقیق تحلیل محتوی	۹
۴	روش تحقیق تطبیقی	۳
۵	روش تحقیق ارزیابی	۲
۶	روش تحقیق تیپولوژی	۵
۷	روش تحقیق مدل‌سازی و شبیه‌سازی	۱
۹	روش تحقیق هرمونتیک	۲
۱۰	روش تحقیق زمینه‌ای	۸
۱۱	روش تحقیق موردی	۱۳
۱۲	روش تحقیق تجربی	۱
۱۳	روش تحقیق محیطی - رفتاری	۴
۱۴	روش تحقیق مشارکتی	۱

* از آنجا که تعدادی از مقالات دارای دو و یا چند روش تحقیق است مجموع فراوانی روش‌های تحقیق به کار رفته از تعداد مقالات بیشتر است.

جدول (۶): بررسی فراوانی انواع روش تحقیق به کار رفته در مقالات بررسی شده

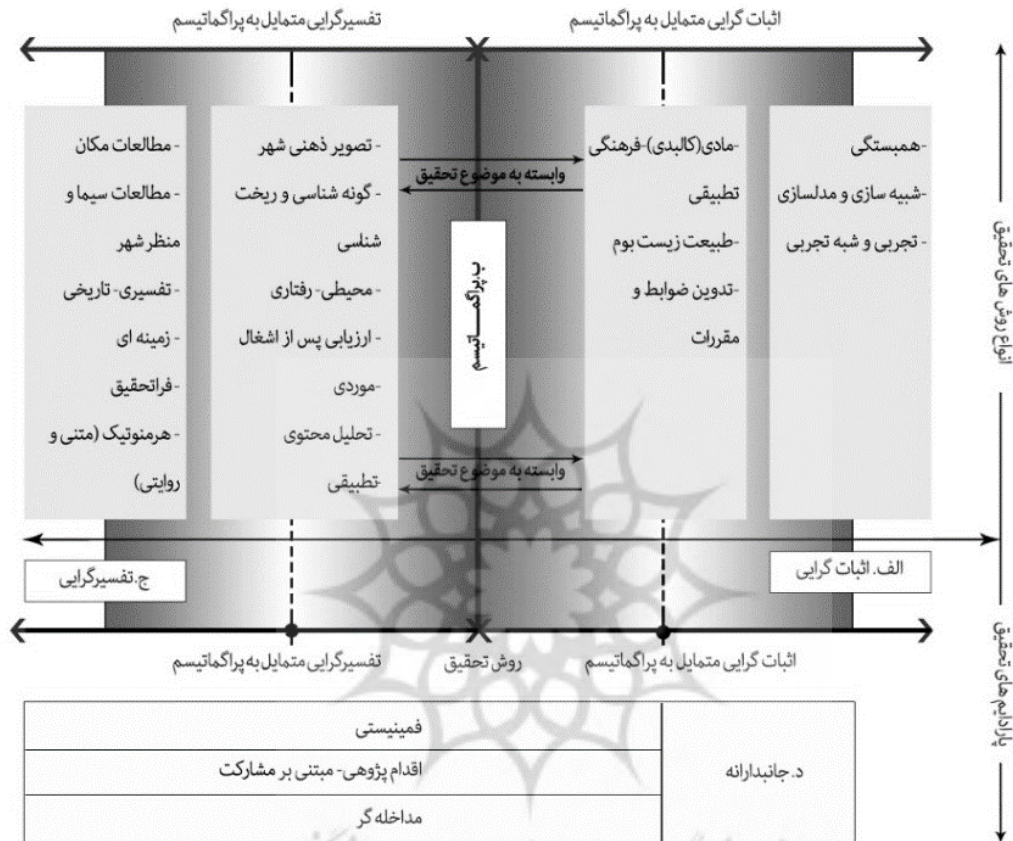
هدفمند بررسی شدند. به منظور بررسی طیف وسیعی از مقالات که بتوانند نماینده مناسبی از دستاوردهای پژوهشی منتشر شده در کشور باشند، پس از بحث و بررسی کارشناسانه، معیارهای محدودکننده‌ای برای نمونه‌گیری هدفمند در نظر گرفته شد. این معیارها شامل موارد ذیل هستند: ۱. بازه زمانی انتشار (که با توجه به تأثیر عمومی برنامه‌های توسعه پنج‌ساله کشور بر محتوای آثار پژوهشی، بر مبنای برنامه‌های توسعه اول تا پنجم در نظر گرفته شد)؛ ۲. مقیاس اثر (با توجه به حوزه و مقیاس مطالعه بر اساس چهار گروه ملی، منطقه‌ای، محله‌ای و موردی در

گردآوری اطلاعات و ۵. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات؛ مورد بررسی قرار گرفت. نتایج کمی و کیفی بررسی انجام شده در جدول (۶) ارائه شده است. در نهایت، نتایج به دست آمده از مطالعه انجام شده، در تکمیل و اصلاح دسته‌بندی روش‌های تحقیق مورد استفاده قرار گرفت. بررسی جدول، نشان‌دهنده طیف وسیعی از انواع روش‌های با رویکرد کیفی و ترکیبی بوده و روش‌هایی که عمدتاً مبتنی بر رویکرد کمی باشند (مانند: همبستگی، مدل‌سازی و شبیه‌سازی) در اقلیت هستند.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

نتیجه مطالعات انجام شده، پس از لحاظ نمودن دستاوردهای حاصل از بررسی مقالات منتخب منتشر شده در مجلات علمی داخل کشور، در نمودار (۱) ارائه

بشمار می‌رود در حد فاصل دو گروه اثبات‌گرایی و تفسیر‌گرایی قرار گرفته‌است. با توجه به ویژگی‌های منحصر بفرد و همچنین محدودیت روش‌های شناسایی شده در قالب پارادایم جانبدارانه، این

تصویر (۱): دسته‌بندی انواع روش‌های تحقیق در معماری و طراحی شهری

گروه به صورت مجزا در پایین جدول معرفی شده‌اند. انواع روش‌های تحقیق شناسایی شده در هر یک از چهار پارادایم اصلی، حاصل دستاوردهای مطالعات نظری پژوهش حاضر می‌باشد. به منظور معرفی جزئیات هر یک از روش‌های مذکور، جدولی تکمیلی نیز توسط پژوهش‌گران تهیه شده که در ادامه نمودار آمده‌است (جدول ۷). به عنوان مثال می‌توان به منظور آشنایی با روش شبهه‌سازی، علاوه بر پارادایم، رویکرد و هدف کلان تحقیق، مهم‌ترین خصوصیت آن که همان تدابیر (فنون) گردآوری اطلاعات و نحوه تجزیه و تحلیل

شده‌است. مبنای اولیه نمودار، دسته‌بندی پارادایم‌های تحقیق به چهار گروه اثبات‌گرایی، تفسیر‌گرایی، پراگماتیسم و جانبدارانه (انتقادی) است. با توجه به دیدگاه کرسول که تفکیک و مرزبندی پژوهش‌های کمی و کیفی را عملیاتی ندانسته و به جایگاه آن‌ها در یک طیف اعتقاد دارد، پارادایم‌های تأثیرگذار بر روش‌های تحقیق نیز به صورت طیف معرفی شده‌اند. به این ترتیب که به عنوان مثال در مورد اثبات‌گرایی، طیفی از روش‌های کاملاً کمی تا روش‌هایی که به ترکیبی بودن تمایل دارند، معرفی شده‌اند. پراگماتیسم که پارادایم روش‌های ترکیبی

روش‌های کمی ندارد، اما با ارائه مدلی از وضعیت موجود، نشان‌دهنده اهمیت و جایگاه روش‌های کیفی در مطالعات معماری و طراحی شهری است. مشاهده می‌شود که علی‌رغم رویکرد غالب مجلات علمی-پژوهشی که مقالات مبتنی بر رویکردهای آماری و کمی را دارای ماهیت علمی دانسته و شانس بیش‌تری برای انتشار آن‌ها قائل هستند، ماهیت حوزه‌های معماری و طراحی شهری نشان‌دهنده غلبه رویکردهای کیفی و ترکیبی در قیاس با رویکردهای کمی است. همانطور که اشاره شد، نتایج مطالعه حاضر به منظور تدریس انواع روش‌های تحقیق به دانشجویان و پژوهش‌گران معماری و طراحی شهری، قابل استفاده است. لازم است این محققین آنچه را که در سال‌های دور پایه و اساس شناخت و ادراک ماهیت این حوزه بوده، مجدداً به یاد بیاورند. قدر و ارزش مطالعات کلاسیک مانند آنچه استاد پیرنیا در «سبک‌شناسی معماری ایرانی» انجام داده (پیرنیا، رنجبر کرمانی و معماریان، ۱۳۸۹) و یا آثاری مانند «حس وحدت» (اردلان و بختیار، ۱۳۹۱) و «ساخت شهر و معماری در اقلیم گرم و خشک» (توسلی، ۱۳۸۱) که بیش‌تر بر شهود و ادراک مبتنی بوده‌اند تا شناخت هم‌بستگی و روابط کمی میان متغیرها، برای همگان پذیرفتنی است. در عین حال نمی‌توان ارزش ذاتی روش‌های جدید تحقیق را نادیده گرفت. لذا پیشنهاد می‌شود گزینش روش‌های تحقیق بر

آن‌هاست را نیز معرفی کرد. نمودار (۱) به همراه جدول (۷) به‌عنوان مبنا و ساختار اولیه‌ای برای تدریس روش تحقیق تهیه شده است. نمی‌توان ادعا کرد که این نمودار کامل و دربرگیرنده کلیه روش‌هاست، اما ساختار کلی آن که رابطه انواع روش‌ها را با پارادایم‌های تحقیق نشان‌دهنده و دسته‌بندی کلی از آن‌ها ارائه کرده است، قابلیت کاربرد به عنوان مبنای تقسیم‌بندی را داراست. همچنین جدول (۷) نشان می‌دهد که برای شناخت هر یک از روش‌های تحقیق، کدام‌یک از اجزای تشکیل‌دهنده آن را باید شناسایی نمود. به طور خلاصه می‌توان چنین ادعا کرد که ساختار اصلی یک روش بر مبنای دو ستون آخر یعنی ابزارها و روش‌های گردآوری و تحلیل داده‌های تحقیق استوار است و پژوهش‌گری که بتواند داده‌های درست و مرتبط را گردآوری کرده و در تناسب با موضوع و ساختار مطالعه خود، آن‌ها را تحلیل نماید، در کار خود موفق بوده و نتیجه مطلوب را بدست خواهد آورد. بررسی نمودار تهیه شده، نشان‌دهنده نقش و جایگاه غالب روش‌های کیفی (تفسیرگرایانه) و ترکیبی با گرایش کیفی (تفسیرگرایی متمایل به پراگماتیسم) می‌باشد. بدین ترتیب مشاهده می‌شود که بسیاری از مطالعات پایه و اساسی انجام شده در حوزه‌های معماری و طراحی شهری دارای ماهیت غیرکمی می‌باشند. بعلاوه برخی از راهبردهایی که ماهیت کمی دارند (مانند شبیه‌سازی و

تدابیر (فنون)		هدف کلان تحقیق	رویکرد تحقیق	پارادایم تحقیق	عنوان روش
روشهای تجزیه و تحلیل اطلاعات	ابزار و روش‌های گردآوری اطلاعات				

جدول (۷): جدول نمونه به عنوان چارچوبی در جهت معرفی روش‌های تحقیق

مبنای شناخت ذاتی موضوع مورد مطالعه و آگاهی از انواع روش‌های موجود انجام شود. بسیاری از موضوعات مطرح در حوزه معماری و طراحی شهری، مستلزم درک و شناخت ماهیت موضوع و اتخاذ رویکردهای کیفیت‌گرا

مدلسازی) قابلیت کاربرد به صورت تدابیر (فنون) تحقیق را دارا بوده و بیش‌تر ماهیت ابزاری دارند. بدین ترتیب، هر چند پژوهش حاضر ماهیت کمیت‌گرا نداشته و ادعایی در مورد غلبه عددی روش‌های کیفی و ترکیبی بر

است. تلاش برای تدوین فرضیات کمیت‌گرا و اثبات آن‌ها از طریق روش‌های کلاسیک آماری، در صورتی که موضوع مورد بررسی مربوط به روابط میان انسان‌ها و فضای زندگی آن‌ها باشد، می‌تواند ضمن ایجاد گمراهی و انحراف از ذات موضوع، به تقلیل‌گرایی بیانجامد. در حوزه‌های تخصصی که دارای ماهیت میان‌رشته‌ای هستند، درک جامع و کامل پدیده‌ها یک ضرورت است. در نهایت، دستاورد یک مطالعه باید بتواند به تدوین راهکارهایی برای کاهش مسائل و بحران‌ها منجر شود و این هدف بدون اتخاذ رویکردی جامع و چندوجهی میسر نخواهد بود.

منابع

- اردلان، نادر و بختیار، لاله (۱۳۹۱). حس وحدت: نقش سنت در معماری ایرانی. مترجم: ونداد جلیلی، انتشارات یغمایی.
- اعتضادی، لادن (۱۳۷۴). جستجویی در پیوند ساختاری معماری و شهرسازی. دومین کنگره تاریخ معماری و شهرسازی ایران، ارگ بم، کرمان-ایران، جلد چهارم. پیرنیا، محمد کریم؛ رنجبر کرمانی، علی محمد و معماریان، غلامحسین (۱۳۸۹). سبک‌شناسی معماری ایران. سروش دانش.
- توسلی، محمود (۱۳۸۱). ساخت شهر و معماری در اقلیم گرم و خشک ایران. انتشارات پیام.
- حائری مازندرانی، محمدرضا (۱۳۹۲). شناخت‌شناسی معماری ایران. مجله معماری و شهرسازی، دوره هشتم، شماره‌های ۵۰ و ۵۱، ص ۲۵-۱۲.
- حیدری، شاهین (۱۳۹۴). درآمدی بر پژوهش معماری با عنوان جدید: درآمدی بر روش تحقیق در معماری (بازنگرشی تحلیلی بر پایان‌نامه نویسی معماری)، انتشارات فکرنو، چاپ دوم.
- خیرالدین، رضا و دلایی میلان، ابراهیم (۱۳۹۵). تحلیل محتوای سطوح چهارگانه روش‌شناسی پژوهش در مطالعات شهرسازی. فصلنامه علمی-پژوهشی روش‌شناسی علوم انسانی، شماره ۸۹، ۱۳۶-۱۰۷.
- قانع‌راد، سید محمد امین (۱۳۹۲). افسون کمیت‌گرایی و فساد پژوهشی، چرا این همه مقالات پژوهشی منجر به تولید علم نمی‌شوند؟ فرهنگ امروز، دسترسی از طریق اینترنت: <http://farhangemrooz.com/news/6569>
- سعیدی رضوانی، نوید؛ سادات فاطمی، نرجس؛ همافر، میلاد؛ رحیمی، رابعه؛ حسن زاده، مهنوش و مهری، فائزه (۱۳۹۴). روش تحقیق در مطالعات شهری، انتشارات کتابکده کسری.

”, Revised, accessible online: https://www.researchgate.net/publication/245381367_A_Catholic_Approach_to_Organizing_What_Urban_Designers_Should_Know
 - Teddlie, C. and Tashakkori, A. (2006). “A typology of research designs featuring mixed methods”, *Research in the schools* [online], 13 (1): 12-28.

عباس‌زادگان، مصطفی (۱۳۸۶). استراتژی پژوهش در طراحی شهری، نمونه موردی در ایران، آبادی، شماره ۵۶، ص ۳۸-۴۷.

کرسول، جان دبلیو (۱۳۹۱). طرح پژوهش (رویکردهای کمی، کیفی، شیوه ترکیبی)، (حسن دانایی‌فرد، علی صالحی)، نشر مهربان نشر، چاپ اول.

گروت، لیندا و وانگ، دیوید (۱۳۸۸). روش‌های تحقیق در معماری، (علیرضا عینی‌فر)، انتشارات دانشگاه تهران.
 گلکار، کوروش (۱۳۹۳). آمارزدگی، نقدی بر افسون‌زدگی کمیت‌باورانه در پژوهش. مسکن و محیط روستا، شماره ۱۴۵، ۲۸-۱۷.

محمدپور، احمد (۱۳۹۲). روش تحقیق کیفی ضد روش (جلد ۱)، انتشارات جامعه‌شناسان، تهران.

محمودی، امیرسعید (۱۳۸۲). مروری بر مقوله تحقیق و روش‌های متداول آن در معماری. آبادی فصلنامه شهرسازی و معماری، جلد سیزدهم، شماره ۳۹، ص ۳۹-۴۶.

- Beisseil-Durrant, Gabriele (2004). A typology of research methods within the social sciences, National Center for Research Methods, United Kingdom.
- Bryman, A. and Bell, E. (2003). Business research methods, Oxford University Press, Oxford.
- Carmona, Mathew (2014). Explorations in urban design, Ashgate Publishing Limited, England.
- Du Toit, Jacques (2015). “Research design”, in: Elisabete A. Silva, Pasty Healey, Neil Harris, and Pieter Van den Broeck (Eds.) The Routledge handbook of planning research methods. Routledge, Taylor & Francis Group, New York and London.
- Du Toit, Jacques and Mouton, Johann (2013). “A typology of designs for social research in the built environment”, *International Journal of Social Research Methodology*, 16(2): 125-139.
- Hambrick, D.C. (1984). “Taxonomic approaches to studying strategy: some conceptual and methodological issues”, *Journal of management*, 10(1): 27.
- Luff, Rebekah; Byatt, Dorothy and Matin, David (2015). Review of the typology of research methods within the social sciences, National Center for Research -Methods, United Kingdom.
- Moudon, Anne Vernez (1992). “A catholic approach to organizing what urban designers should know”, *Journal of planning literature*, Vol. 6, No. 4.
- Moudon, Anne Vernez (2014). “A catholic approach to organizing what urban designers should know